

ҒТАХР 04.51.63

СТУДЕНТ ЖАСТАРДЫҢ БОС УАҚЫТ ӨТКІЗУДІҢ ҚАЗІРГІ ТҮРЛЕРІ

А.Б. Сарсенова, Ә.Т. Кеңесова

Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан, assel.sarsenova@inbox.ru,
asel_kenes@mail.ru

Мақалада бос уақыт ұғымы атап айтқанда, қазіргі студент жастардың бос уақытын өткізу мәселесі қарастырылады. Өйткені бос уақыт жастар өмірінің аса маңызды бөлігі болып табылады. Сондай-ақ, шетелдік зерттеушілердің бос уақыттың мәнін түсінудегі түрлі тәсілдері талданған. Қоғам өмірінің барлық қырларының трансформациялануы және бос уақыт өткізудің коммерциялануы демалыс саласындағы әлеуметтік-мәдени жағдайдың өзгеруіне алып келді. Мақалада студент-тұлғаға бос уақыт қызметінің ықпалы, бос уақыт саласында жастардың өз қалауларының өзгеруі талданады. Бүгінгі күні жастар бос уақыт өткізу құрылымында әлеуметтік желілердің үлкен рөл алатыны анықталды.

Түйін сөздер: жастар, бос уақыт, бос уақыт өткізу, демалыс, әлеуметтену, әлеуметтік желілер, мәдени құндылықтар, дене белсенділігі.

Кез-келген қоғамда бос уақыт өмір салтының ажырамас құрамдас бөлігі болып табылады. Өмір тіршілігінің осы саласының әлеуметтік маңыздылығы соңғы онжылдықтарда айтарлықтай өсті. Бүгінгі таңда студент жастардың бос уақытын өткізу саласында шешілетін мәселелер мен міндеттер өзінің әлеуметтік бағыттағы ауқымдылығы, кеңдігі және әр түрлілігі соншалық, бұл қоғамдық дамудың барлық басқа салаларының мазмұны мен сипатын айқындайтын әлеуметтік жүйенің маңызды бөлігі ретінде бос уақытты өткізуге мүмкіндік береді.

Қазіргі жастар үшін бос уақыт бірінші дәрежелі құндылықтардың бірі болып табылады, бұл салада жас адамның көптеген әлеуметтік-мәдени қажеттіліктері іске асырылуда. Бос уақытын өткізу кезеңінде адамның жеке бас бостандығы сезіледі, сонымен қатар, адам уақытша кәсіби және отбасылық-тұрмыстық міндеттерден босайды. Демек, бос уақыт қызметі – өзін-өзі тәрбиелеу және өзін-өзі анықтау саласы, адамның өзіне берілген, яғни демалыс және ойын-сауық үшін немесе даму және өзін-өзі жетілдіруге арналған кезең.

Бос уақытында адам қызметінің түрлері шартты түрде үш топқа бөлінуі мүмкін:

- а) жай ғана демалыс: ойындар, ойын-сауық, қабылдау және т. б.;
- б) білім беру: ассимиляция, мәдени құндылықтарды тұтыну;
- в) шығармашылық: техникалық, ғылыми, көркемдік.

Осы уақытқа дейін зерттеушілер арасындағы «бос уақыт» түсінігін түсінуде бірыңғай пікірлер болған емес. Бос уақыт – бұл әлеуметтік феномен, бұл мәдениеттің бір бөлігі және әлеуметтік жүйенің өнімі. Бос уақыт пен осы уақытты өткізудің артықшылығы тұрақты өзгерістерге ұшыраған көзқарастар мен құндылықтарды көрсетеді.

Бүгінгі күні бос уақыт мәселесі бірнеше жолдармен анықтауға болады. Зерттеушілер бұл терминді әр түрлі бағытта, мағынада анықтайды. Себебі, бос уақыт мәселесін философтар, педагогтар, әлеуметтанушылар, психологтар сияқты әртүрлі бейіндегі мамандармен зерттеліп, зерттеулер жүргізіліп келеді. Шетелдік зерттеуші-ғалымдардың осы түсінікті қалай қарастырғандықтарын талдайық.

Шетелдік әлеуметтанушылар өз жұмыстарында бос уақытқа әртүрлі анықтамалар береді, атап айтқанда Б.Пико және А.Вазони бос уақыт жеке тұлғаның қалыптасуына үлкен әсер етеді деп пайымдайды [1; 717]. Осы ойды жалғастыра келе, Дж. Викари және т.б. зерттеулерінде бос уақыт өмір сүрудің басқа да түрлері сияқты, жастардың психикалық және физикалық денсаулығына қатты әсер етеінін анықтады [2; 277]. Басқаша айтқанда, бос уақыт – жеке тұлғаны дамыту шартын білдіреді.

И.Ирби және Дж.Толман бос уақытты мектеп сияқты ортаға қарағанда сырттан аз қысым көретін ортада өзін-өзі көрсету, релаксация, өзін-өзі бақылау, өзін-өзі дамыту және оқыту практикасы үшін мүмкіндік ретінде қарастырады [3]. Балалар мен жасөспірімдердің бос уақытын өткізу төмендегі сияқты кейбір оң әсерлерді қамтиды: әлеуметтік-эмоциялық даму және тарту (достық қарым-қатынасты қолдау және рахат алу және қарым-қатынас жасау), кәсіби даму және тарту (жұмысқа орналасу, кәсіби мансапқа түсіну және қол жеткізу үшін қажетті дағдылар), дене дамуы және тарту (денсаулық), когнитивті даму

және тарту (сыни ойлау, проблемаларды шешу) және азаматтық даму және тарту (әлеуметтік ортаға жеке әсер ету және басқалардың алдындағы жауапкершілік). Бос уақыт, өмір сүрудің басқада түрлері сияқты, жастардың психикалық және физикалық денсаулығына қатты әсер етеді. Жасөспірімдердің шамамен уақытының жартысы бос, сондықтан оны қалай өткізетіні өте маңызды. Себебі бұл олардың дамуының өте маңызды факторы болып есептеледі.

Cullingford, C., Morrison, J. зерттеулеріне сәйкес, балалар мен жасөспірімдер өз құрдастарымен бос уақытының көп бөлігін өткізеді, олар көптеген жағдайларда олардың отбасыларының альтернативті түрін білдіреді [4; 61-80]. Ал, дос-құрдастарының әсері (оң және теріс әсерлері) негізінен бірге бос уақыт өткізуде орын алады. Сондықтан ересектердің балалар мен жастар алдындағы үлкен жауапкершілігінің бірі – белсенді және маңызы бар бос уақыт өткізу әдетін қалыптастыру. Бала кіші болған сайын, үлкен жауапкершілік ересектерге жүктеледі. Себебі, олар балалардың бос уақытын өткізуді жобалауға және олармен айналысатын қызмет түрлерін таңдауға неғұрлым жоғары әсер етеді. Алайда, бос уақытты өткізетін қызмет түрі ол субъективті және объективті факторларға байланысты: яғни субъективті факторларға (ата-аналардың әлеуметтік мәртебесі, білім деңгейі, дағдылар мен әдеттер) және объективті факторларға (тар және кең ортаның мәдени мұрасы, белгілі бір мазмұн мен тиісті қамтамасыз етілуі мен қол жетімділігі) жатады.

Бос уақытты өткізу дәстүрлі түрде жастар өмірінің маңызды салаларының бірі болып табылады. Әлемдік қоғам өмірінің барлық жақтарының трансформациялануы демалыс саласындағы әлеуметтік-мәдени жағдайдың өзгеруіне алып келді. Жастар әлеуметтік-мәдени инновацияларға аса бейім ерекше әлеуметтік топ болып табылады. Ал, осындай инновациялар бағыты жас адам тұлғасының қалыптасуына өз әсер тигізеді. Қазіргі жастар үшін бос уақыт өткізу бірінші дәрежелі құндылықтардың бірі болып табылатыны жайлы жоғарыда атап өттік. Бұл салада жастардың көптеген әлеуметтік-мәдени қажеттіліктері іске асырылады. Өмір тіршілігінің бос уақытын өткізу саласы үшін ең жоғары дәрежеде бос уақытты өткізу түрі, орны, уақыт таңдауы жеке тұлғаның еркіндігіне байланысты.

Дәл осы бос уақытта жастар өздерін жеке адам ретінде сезінеді. Яғни, демалыс өткізуде адамдар кәсіби және отбасылық-тұрмыстағы міндеттерден еркіндігімен сипатталады. Сондықтан нормативтік-құндылық жүйелерінің тұрақсыздығы байқалатын қазіргі қоғамда жастардың бос уақытын өткізу мәселесі ерекше өзекті сипатқа ие. Студент жастардың негізгі және инструменталды құндылықтарының мазмұнындағы өзгерістер, оның кәсіби қызметтегі табыстарына емес, жеке өмірінің құндылықтарына бағытталуы, тек қана еңбекке бағдардың жоғалуы қазіргі жастар демалысты біліммен ұштастыра бастауына алып келді.

Ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы мүлдем жаңа үлгідегі қоғамды – ақпараттық қоғамды қалыптастыру үшін негіз болды. Онда бұқаралық коммуникация құралдары қоғамдық өмірдің түрлі салаларына, оның ішінде оның әрбір мүшесінің бос уақытын өткізуге елеулі әсер етеді. Жастар бүгінде бүкіл әлемде аталған теледидар мен компьютер экрандарының алдында өз бос уақыттарын өткізетін «жаһандық ауылда» өмір сүруде. Жастар арасында әлеуметтік желілерді пайдалану өсіп келе жататындықтан, бұл олардың бос уақытын өткізу мінез-құлқын кең ауқымды қайта құруға алып келеді. Теледидардың бос уақыттағы орны туралы американдық зерттеуші Рассел: теледидарды көрудің жалпы критикасы ретінде – ол белсенді демалыстың орнын ауыстырады деп пайымдайды [5]. Бұл тұжырымды Робинсон растайды, яғни теледидарға дейін болған бос уақытты өткізудің ерте формалары болған радио тыңдау, достарға бару, үй жұмысын орындау және газеттерді оқу сияқтылардың бүгінгі күні қолдану аясы төмендеп келеді [6; 212].

Балалар мен жасөспірімдердің бос уақытын өткізуге арналған іс-шаралардың кең ауқымы бар. Бос уақыт феноменімен айналысатын зерттеушілер түрлі қызмет түрлерін жіктеуді ұсынады. Мысалы, Hendry, L. және т.б. зерттеушілер бос уақыттың үш түрін бөліп көрсетеді: ұйымдастырушы (спорттық және басқа да іс-шаралар); релаксация (достармен қарым-қатынас) және коммерциялық (кинотеатрға немесе дискотекаға бару) [7].

Американдық және фин жастарының бос уақыты паттерндерін зерттеуде бос уақыт мазмұнына келесі қызмет түрлері ажыратады:

1. Спорттық белсенділіктің 30 түрлі түрін қамтитын спорт қызметі (Sport Activities);
2. Үй қызметтері (Domestic Chores) (үйді тазалау, қарды күреу, азық-түлік сатып алу, өңдеу);
3. Хобби (Other Hobbies), (хобби, клубтар, шығармашылық белсенділік, әлеуметтік ойын-сауық және т. б.);
4. Үй тапсырмалары (Homework);
5. Теледидар көру (Watching TV) [8, 10].

Австралиялық статистика бюросының мәліметтеріне сәйкес (Australian Bureau of Statistics) 2009 жылы Австралияда 5 жастан 14 жасқа дейінгі балалардың 74% спортпен немесе мәдени сыныптан тыс іс-шаралармен айналысқанын көрсетеді. Simoncini & Caltabiono жүргізген зерттеулеріне сәйкес, ұлдар спортпен шұғылдануға бейім болды, ал қыздар мәдени қызметке тартылғаны анықталды [9; 40]. Сыныптан тыс іс-шараларға қатысатын студенттер туралы зерттеу жүргізе отырып, Rejić Parak, P. және т.б. зерттеуге қатысушы әйелдер мәдени қызметте, ал ерлер спорттық қызметте ұсынылатынын атап өтті [10, 190]. Жалпы, ұл балалардың дене белсенділігі, қыздармен салыстырғанда, тіпті одан ересек шақтарында да тұрақты бос уақыт өткізу категориясы болып қала береді. Хорватияда және әлемде физикалық белсенділіктің таралуы туралы бірқатар соңғы зерттеулерді ұсына отырып, Jurakić, D., Heimer, S. барлық зерттеулерде ер балаларда емес, қыз балаларда жеткіліксіз физикалық белсенділіктің таралуын анықтады [11; 5]. Демек, бос уақыттың өткізу формаларына байланысты ер балалар мен қыз балаларда айырмашылық бар екені байқауға болады.

Жас шағындағы дене белсенділігі ересек жасқа келгенде денсаулық үшін көптеген қауіп-қатерлерден қорғауға көмектеседі. Л. Чеддок және бір топ зерттеушілер өз зерттеу нәтижелері бойынша, аэробтық жаттығулар сияқты дене жаттығуларымен белсенді айналысатын жастар математикалық дағдыларды, когнитивтік икемділікті, есте сақтау мен шығармашылық қабілеттерін жақсартатынын көрсетті [12; 976].

Бүгінгі күні, бос уақытты өткізу қызметінің қандай да бір түрін, соның ішінде дене шынықтыру белсенділігі сияқты қазіргі заманғы беделді түрлерін таңдау жастардың өзін «элитаға» жатқыза отырып, ерекшеленуге деген ұмтылысының артуын түсіндіреді. Осылайша, ХХІ ғасырда фитнес феномені физикалық белсенділіктегі халықтың түрлі жіктерінің қажеттілігін қанағаттандыру ретінде пайда болды. Әсіресе, бұл бос уақыт өткізу түрі қыз балалар арасында кеңінен таралған. Қазіргі уақытта фитнес-мәдениет құрылымына аэробты және анаэробты жаттығу әсерінің әртүрлі нысандары бар түрлі тренажер залдары, фитнес-клубтар кіретін көп өлшемді әлеуметтік-мәдени феномен болып табылады.

Келесі, қазіргі жастардың бос уақыт өткізу құрылымында әлеуметтік желілерде үлкен рөл алады. Nyambuga C, Ogweno J зерттеулері бойынша респонденттер әлеуметтік медиа олардың бос уақытын өткізу қызметтеріне әсер ететіндігін анықтады. Зерттеу нәтижелерінде респонденттердің 90% әлеуметтік медиа олардың бос уақытын өткізуге әсер ететініне келіссе, ал респонденттердің 10% әлеуметтік медиа бос уақыттарын өткізуге әсер етпейтінін көрсетті. Осылайша, әлеуметтік медиа жастардың бос уақытын өткізуге айтарлықтай әсер етеді деп айтуға негіз бар. Сонымен қатар, жастардың бос уақытын қанағаттандыру үшін әлеуметтік желілерді пайдаланудың әсері бойынша да сұрақтар қойылды, яғни жастардың бос уақытын қанағаттандыру үшін әлеуметтік желілерді пайдалануды анықтау мақсатында зерттеу жүргізілді. Зерттеу нәтижесі бойынша жастар әлеуметтік желілерді достармен телефон арқылы қарым-қатынас, Facebook және Twitter-дегі жаңа сайттарға кіру және видео ойындар сияқты бос уақытты өткізу қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін әртүрлі пайдаланатынын көрсетті [13]. Соңғы уақытта әлеуметтік желілер жастардың сандық демалуының негізгі көзіне айналды.

«Қоғамдық пікір» қорының мәліметтеріне сәйкес, жастардың өз бос уақыттарын қалай өткізетінін анықтауға болады. Сауалнама нәтижесі бойынша жастардың 25%-ы «теледидар алдында», 10%-ы бос уақыттарын үйде өткізеді, ал жастардың 40%-ы интернетте көп уақыт өткізетінін мойындайды. Бұдан әрі 25% сауда орталықтарына белгілі бір мақсатсыз, бос уақытын өткізу үшін баратынын атап өтеді [14; 295]. Бір жағынан, Интернет тұлғаның дамуы, жаңа ақпарат алу, мәдени даму үшін шексіз мүмкіндіктер берсе, ал екінші жағынан, интернетті дұрыс пайдаланбау кезінде жеке тұлға үшін кері әсер етуі мүмкін.

Бос уақытты өткізуде жастар арасында волонтерлік қызметтің де рөлі артып келеді. Біздің ойымызша, осы категориядағы топтардың бос уақыттарын адамгершілік құндылықтарды жаңғыруға бағытталған бағыттарының бірі волонтерлік қызмет деп есептейміз. Себебі, ол агрессивтілікті және жастарды қоғамға қарсы әрекеттерге тарту тәуекелдерін азайтуға, жастарды қоғамның, бұқаралық ақпарат құралдарының және т.б. зиянды ықпалынан қорғауға қабілетті. Бүгінгі күні көп жағдайда волонтерлік қызмет түрлі салаларда жүзеге асырылатын және бос уақытында пайдалы іспен айналысуға ұмтылатын әлеуметтік белсенді жастарды тартады. Жастар үшін волонтерлік – бұл ең алдымен, сүйікті іс, студенттік жастардың өмір салтына айналған бос уақыт түрі деп айтуға болады.

Байқағанымыздай, жастар арасында бос уақытты өткізуде жаһандық өзгерістер байқалды. Қазіргі жастар алдыңғы буын ұрпаққа қарағанда өздерінің аз уақыттарын таза ауада қарым-қатынас жасауға бөлетені мәлім. Бұл жастардың дене немесе физикалық жағдайына теріс әсер етіп, дене белсенділігі деңгейінің төмендеуіне және халықтың денсаулық деңгейінің нашарлауына әкеп соғады. Осыған сәйкес, мемлекеттік білім беру институттары, отбасы, бұқаралық ақпарат құралдары бос уақыт қызметі

шеңберінде рухани-физикалық феномен ретінде дене шынықтырудың маңызы мен беделін арттыруда маңызды рөл атқаруы тиіс. Жастар арасында волонтерлік институтты жүйелі түрде дамыта отырып, студент-жастардың бос уақыт өткізу сипатының жағымды жаққа өзгертуге болады деп ойлаймыз. Оған қазастандық жастар дайын деуге толық негіз бар. Себебі, 2017 жылы өткізілген «EXPO-2017» халықаралық көрмеде, 28-ші Қысқы Универсиадада студент жастардың көп бөлігі жұмылдырылып, белсенділік танытқаны бәрімізге мәлім. Жастар үшін бос уақытты өткізу мен өткізетін орынды таңдау жеке тұлғаны қалыптастырудың басты құралдарының бірі болып табылады. Бұл ретте жастарға бос уақытты өткізу үшін қаржы ресурстары, сондай-ақ ол үшін маңызды мақсаттарға қол жеткізуге негіз болған мүдделер, артықшылық пен ұстанымдардың да рөлі ерекше екенін ескерген жөн. Осыған сәйкес, қазіргі жағдайда жастардың бос уақыт өткізу мәдениетінің неғұрлым жоғары деңгейін қалыптастыру жөніндегі жұмыстың жаңа қағидаттары мен әдістерін әзірлеу өзекті болып табылады.

Қорытындылай келе, біз мемлекет тарапынан өсіп келе жатқан ұрпақтың бос уақытын реттеу, дәстүрлі, сондай-ақ жастардың бос уақытын тиімді өткізудің қазіргі заманғы түрлеріне нақты қолжетімділікті қамтамасыз ету қажет деп есептейміз.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Piko, B. F., Vazsonyi, A. T. (2004). Leisure activities and problem behaviours among Hungarian youth. *Journal of Adolescence*, 27(6), 717-730.
2. Vicary, J. R., Smith, E., Caldwell, L., Swisher, J. D. (2002). Relationship of changes in adolescents' leisure activities to alcohol use // *American Journal of Health Behavior*, 22(4), 276-282.
3. Irby, I., Tolman, J. (2002). *Rethinking Leisure Time: Expanding Opportunities for Young People and Communities*. Washington: The Forum for Youth Investment.
4. Cullingford, C., Morrison, J. (1997). Peer Group Pressure within and outside School // *British Educational Research Journal*, 23(1), 61-80.
5. Rusell R. V. (2002) *Pastimes: The context of contemporary leisure* (2nd ed.). Champaign, IL: Sagamore.
6. Robinson J. P. (1969) Television and leisure time: Yesterday, today and (maybe) tomorrow. *Public Opinion Quarterly*, 33: 210-222.
7. Hendry, L. B., Shucksmith, J., Love, J. G., Glendinning, A. (1993) *Young People's Leisure and Lifestyles*. New York: Routledge.
8. Leisure patterns of American and Finnish Youth (1975) *International Review for the Sociology of Sport* . 10:63.
9. Simoncini, K., Caltabiono, N. (2012) Young school-aged children's behaviour and their participation in extra-curricular activities // *Australasian Journal of Early Childhood*, 37(3), 35-42.
10. Pejić Papak P., Vidulin-Orbanić S., Rončević A. (2012) Uloga organiziranih aktivnosti u kulturnom životuučenika // *Život i škola*, 28(2), 188- 203.
11. Jurakić D., Heimer S. (2012) Prevalencija nedovoljne tjelesne aktivnosti u Hrvatskoj i u svijetu: pregled istraživanja // *Arhiv za higijenu rada i toksikologiju*, 63(3), 3-12.
12. Chaddock L., Pontifex M. B., Hillman C. H., Kramer A. F. (2011) A review of the relation of aerobic fitness and physical activity to brain structure and function in children // *J. Int. Neuropsychol. Soc.* 17, 975–985. doi: 10.1017/S1355617711000567
13. Nyambuga C., Ogweno J. (2014) The Influence of Social Media on Youth Leisure in Rongo University // *J Mass Communicat Journalism* 4: 223 doi:10.4172/2165-7912.1000223
14. Мазаев Ю. Н. (2015) Жизненные стратегии молодежи – разнообразие выбора // *Материалы Афанасьевских чтений*. Т. 1. No 13. С. 290-297.

Современные формы досуга студенческой молодежи

А.Б. Сарсенова, Ә.Т. Кеңесова

Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, Казахстан
assel.sarsenova@inbox.ru, asel_kenes@mail.ru

В статье рассматривается понятие досуга, в частности, досуга современной студенческой молодежи, что яв-

ляется чрезвычайно важной частью жизни молодежи. Представлены различные подходы зарубежных исследователей к пониманию значения свободного времени. Трансформация всех аспектов жизни общества и коммерциализация досуга привели к изменению социально-культурной ситуации в сфере свободного времени. Анализируется влияние досуговой деятельности на разные стороны личности студента, изменение предпочтения молодежи в сфере досуга. Выявлено, что в настоящее время в структуре досуга молодежи большую роль играют социальные сети.

Ключевые слова: молодежь, досуг, свободное время, отдых, социализация, социальные сети, культурные ценности, физическая активность.

Modern forms of leisure of students

A.B. Sarsenova, A.T. Kenessova

Kazakh National Women's Teacher Training University, Almaty, Kazakhstan

assel.sarsenova@inbox.ru, asel_kenes@mail.ru

The article deals with the concept of leisure, in particular, leisure of modern students, as leisure is an extremely important part of the life of young people. Various approaches of foreign researchers to understanding the meaning of free time are also presented. The transformation of all aspects of society and the commercialization of leisure have led to a change in the socio-cultural situation in the field of free time. The article analyzes the influence of leisure activities on different aspects of the student's personality, changing the preferences of young people in the field of leisure. It has been revealed that social networks play an important role in the structure of youth leisure.

Keywords: youth, leisure, free time, socialization, social networks, cultural values, physical activity.

Редакцияға 26.12.2019 түсті.